

Kielen mutaatioista

eli mitä opettajilta jäi ylioppilasaineissa huomaamatta

Esitykseni pohjautuu keväällä 1974 tarkastettavikseni tullessiin ylioppilasaineisiin. Ne olivat peräisin eri puolilta Suomea, enimmäkseen kuitenkin maan pohjois- ja itäosista, pikkukaupungeista ja maalaiskunnista. En pannut muistiin oppilaan enkä opettajan enkä edes koulunkaan nimeä; ainoa merkityksellinen seikka tässä yhteydessä on opettajan antama arvosana. Keräsin hajaotantana aineistostani kohtia, jotka opettaja oli sivuuttanut huomautuksetta, mutta jotka minun mielestäni poikkesivat kielenkäytön yleisistä normeista.

Tarkoitukseni ei ole päivitellä opettajien huolimattomuutta tai huomaamattomuutta tai kenties jopa taitamattomuutta; mielenkiintoisinta on pohtia, miksi opettaja on saattanut jättää eräät varsin silmiinpistävät poikkeamat vaille minkäänlaista protestimerkkiä. Helppohintaisinta olisi tietysti kuvitella, että opettaja on yrittänyt hämätä tarkastajaa siinä toivossa, että vika tai puute liivahtaisi tältäkin ohi punakynän. On kyllä havaittavissa, että opettaja, joka tunnollisesti vetää viivan pisteettömän *t:n* tai välikatottoman *t:n* alle, sivuuttaa jonkin lauseopillisen kummajaisen ilman merkin merkkiä tai piirron piirtoa. Tuntuu kuin opettajia yleisesti pelottaisi August Ahlqvistin kova kohtalo: tulla ikuistetuksi kirjallisuudenhistoriaan jonkun neron väärinymmärtäjänä. Useimmiten luulisin kuitenkin opettajan hyväksyneen poikkeavan kielenkäytön sen vuoksi, että se hänen kannaltaan ei ole sotinut yleisiä normeja vastaan, ts. opettajan ja hänen oppilaansa kielentaju on ollut toisenlainen kuin tarkastajan.

Ristiriitaisuudet ilmenevät etenkin suurissa kokonaisuuksissa, joiden tuottaminen perustuu monimutkaisiin generatiivisiin sääntöihin. Tarkastaja tukeutuu perinnäisiin kaavoihin, oppilas pyrkii innovaatioihin, jotka opettaja hyväksyy. Yksityisistä sanamuodoista opettaja ja tarkastaja ovat yleensä olleet yhtä mieltä. Kielen rakenteeseen vaikuttavia muutoksia edustavat tällä tasolla muodot *karamellejä* ja *appelsiinejä*, jotka kuvastanevat puhekielen kantaa. Asianomaisen kirjoittajan ja opettajan generatii-

visessa prosessissa ne koostuvat kahdesta eri sanasta ja ilmaantuvat pintarakenteeseen yhdyssanoina, mikä tietysti vastaakin alkuperäiskielten ilmauksia. Näiden ohella esiintyvät opettajan hyväksyminä muotoina myös *adverbejä* ja *adventtiä*, joiden syntyhistoria lienee hieman toisenlainen: *verbi* ja *ventti* ovat saaneet etuvokaaliset päätteensä ennen kuin niihin on liittynyt takavokaalinen prefiksi. Sääntöjä on sovellettu tavallisesta poikkeavassa järjestyksessä.

Varsinaiset mutaatiot — kielen rakenteeseen vaikuttavat poikkeavuudet — ilmenevät syntaksin ja semantiikan järjestelmissä. Salme Aejmelaeksen väitöskirjassa ne sijoittuvat lauseopin ja tyyliopin virheisiin.¹ Siinä on kuitenkin niputettu yhteen hyvin eritasoisia virheitä: sekä selvästi systeminvastaisia että sellaisia, jotka vain raapaisevat järjestelmän pintaa. Viimeksi mainittuja ovat esim. sana- tai asiatoistot, hakkaavat lauseet tai lateat sanonnat. Sen sijaan ”epätarkan sanan” takana on useimmiten omalaatuinen generatiivinen prosessi ja ”epäonnistunut” kuvailmaus kenties ennakoi pysyviä semanttisia muutoksia.

Mutaatiot syntyvät siten, että kieltä tuotettaessa generatiivisia sääntöjä sovelletaan poikkeavasti tai poikkeavassa järjestyksessä. Tuloksena on tutunnaisesta lausekaavasta eroava ilmaisu. Prosessi ulottuu myös laajempiin yhteyksiin, niin että yhdyslauseen eri osat noudattavat määräkuvioita toisinsa liittyessään. Kuvioiden särkyminen tuottaa epäloogisuutta. Täten esim. eräät kieltoilmaisut kumoavat toinen toisensa ja voivat antaa tarkoitettulle vastakkaisen tuloksen. *Ei voi olla uskomatta, että tuo kaikki ei antaisi kilpailijalle tyydytystä* perustuu kantalauseisiin *Ei voi olla* (niin että) *ei usko* (että) *tuo kaikki ei anna kilpailijalle tyydytystä*, joissa on yksi kielto liikaa — tai liian vähän. Kaksi ensimmäistä kieltoa kumoo toisensa, joten sanoman sisällykseksi tulee *Uskoo, että tuo kaikki ei anna kilpailijalle tyydytystä*.

Mutaatioita ennakoivat deleetiot eli poistot, jotka heijastuvat pintarakenteeseen epäloogisuuksina. Tyypillinen anakoluutti *Kun aamulla luemme sanomalehtiä, on tapahtunut paljon onnettomuuksia* perustuu siihen, että virkkeen tukilause, johon muut alisteisina jäsenyivät, on itsestään selvänä ja ylen lyhyenä jäänyt pois. Puheena olevassa materiaalisissa esiintyy vastaavia tapauksia (mahdolliset muut merkitsemättömät poikkeavuudet on säilytetty): *Kaupassa käydessämme ovat lähes kaikki tuotteet kääritty muovipusseihin* (aineen arvosana 7 1/2) tai *Jos jälleen verrataan öljyn palamisjätteisiin, on puun palamisjätteet ympäristöystävällisempiä* (9 1/2). Selkiintymätön generatiivinen prosessi tuottaa epämääräisen elliptisiä il-

¹Salme Aejmelaeus, *Ylioppilaslauseiden virheitä*. Helsinki 1972.

mauksia, esim. *Televisio on korvaamaton, kun ajattelee ihmisiä, jotka asuvat syrjäseuduilla* (arvosana 9). Seuraava esimerkki sisältää sekä konessiivisen että siihen jäsentyvän kausaalisen väittämän, mutta pintarakenteessa edellistä edustaa vain konjunktio, jälkimmäisestä on tuotu pintaan muut osat paitsi kausaalisuuden ilmaisin: *Etelän hedelmät ovat maallamme välttämättömiä, vaikka Euroopan ulkopuolelta tuodaan suurin osa* (opettajan antama arvosana 9). Rakennetta hämärtävä tekijä on toisaalta myös poiston vastakohta, lavenne, jolloin geneerinen, yleispätevä tilanne on kytketty temporaalirakenteen osoittamaan toiseen, itsestään selvään tilanteeseen: *Perinnöllisyydellä on tärkeä sija tarkasteltaessa eri ihmisten oppimiskykyä ja Oppiminen verrattaessa eri yksilöillä ei ole välttämättä samanlaatuista samantasoisilla henkilöillä* (samasta, 9—:n tasoiseksi arvioidusta aineesta). Jälkimmäisessä ilmauksessa on myös useita poistoja; pintaa lähinnä oleva taso hahmottunee tähän tapaan: *Eri yksilöitä verrataan keskenään — oppiminen ei ole samanlaatuista — henkilöt ovat samantasoisia*. Opettaja on samastanut generatiivisen prosessinsa oppilaan prosessiin ja pystynyt lukemaan rivien välistä.

Lopputuloks on sitä vaikeaselkoisempi, mitä syvemmälle kielen tasolle poisto voidaan paikallistaa. Esimerkissä *Syntyy tilanteita, jolloin oppilas ei pysty eikä haluakaan seurata kyseisen opettajan opetusta* (8—) rike jää vain pintasäröksi. Jos voidaan katsoa, että kielen syvärakenteessa 1. infinitiivin lyhyempää muotoa on yhä pidettävä latiiivina, ilmaus on periaatteellisesti korrekti. Saman verbin toinen tulosija-asuinen nominaalimuoto, 3. infinitiivin illatiivi *seuraamaan* on pudonnut finiittiverbin yhteydestä pois, koska rinnasteisista finiittiverbeistä jälkimmäinen modaaliverbi edellyttää seurakseen 1. infinitiiviä ja lähivaikutuksensa vuoksi dominoi ilmausta. Periaatteessa tilanne on sama kuin yhteyksissä *Sinä ja hän menitte* tai *Minä, sinä ja hän menimme*, joissa toinen persoona dominoi kolmatta ja ensimmäinen toista.

Verbin 1. infinitiivin lyhyempää muotoa voidaan pitää nominatiivina, mutta ei missään tapauksessa sananvartalona, siihen kun ei liity sijapäätteitä. Se ei sen vuoksi luonnu minkälaiseen lausekaavaan tahansa. Infinitiviattribuutti antaa kiertomahdollisuuden, mutta sen esiintyminen on sidoksissa lauseen muiden jäsenten semanttisiin suhteisiin. *Ne selventävät meille eroa elää rauhassa ja elää sodassa* on suomen kielen kannalta ilmauksena raakile, vaikka se epäilemättä melkoisesti yksinkertaistaa kielen systeemiä. Sen sijaan 1. infinitiivi sopeutuu syntaktisen nominatiivin funktioihin: predikatiivi- tai kausatiivisuhteen subjektiksi ja modaaliverbin täydenteeksi, jota perinnäisesti pidetään objektina. Modaaliverbi on kuitenkin erikois-

asemassa: se muodostaa 1. infinitiivin kanssa sanaliiton, jonka semanttista ydintä edustaa infinitiivi, syntaktista taas finiittimuotoinen modaaliverbi. Semanttisesti modaaliverbi rinnastuu johdinsuffiksiin, joka modifioi verbin toimintaa. *Haluan seurata* jäsenyytä samanlaiseksi kokonaisuudeksi kuin *seuraisin*. Verbi, jonka toiminta kohdistuu nominiin, ei esiinny 1. infinitiivin lyhyen muodon ohessa; siinä finiittiverbi on semanttisesti yhtä hyvin kuin syntaktisestikin itseriittoinen. *On myös suunniteltu jakaa eri oppimiskykyiset eri luokkiin* (8:n arvoiseksi merkitystä aineesta) on esimerkkinä tapauksesta, jossa mutaatio ilmenee sekä semanttisella että syntaktisella tasolla. Lauseen normaali finiittiverbi on sotkeutunut *aikoa*-modaaliverbin merkityskenttään opettajankin kielitajussa. Suomen modaaliverbit ovat karsinoituneet jokseenkin jähmeäksi ryhmäksi, mutta semanttisesti niitä sivuavat normaaliverbit pyrkivät joukon jatkoksi. Suomen kielen systeemissä verbi ei saa samalla tasolla sekä infinitiivi- että muuta objektia. Ainakin tässä suhteessa pätee kahden objektin välttämisen sääntö. *Uskalsin laskea alas* on korrekti modaalinen ilmaus, mutta *Uskaltauduin laskea alas* ($6\frac{1}{2}$:n arvoisesta aineesta) kielenvastainen, siinä kun finiittiverbi sisältää refleksiivisenä jo itsessään objektin.

Salme Aejmelaeus on ylioppilasaineiden virheitä käsitellessään esittänyt yhtenä muuttujana väärän sijamuodon. Erilliseksi ryhmäksi hän on koonnut objektivirheet, jotka epäilemättä ovat kielellisistä poikkeamista epäsuomalaisimpia, mutta myös harvinaisimpia. Väärä sijamuoto ei ole yksiselitteinen. Kielen rakennetta järjestyttävät rajuisimmin ns. rektiovirheet, joita ei voi selittää säännönmukaisten lausekaavojen avulla. Mutaatioita edustavat esim. seuraavat suuntasijarakenteet: *Tämä aiheuttaa vaikeuksia myös oppilaille, joiden tulisi sopeutua luokan muiden oppilaiden kanssa*. Valtaosa suomen verbeistä on muutosverbejä, jotka edellyttävät tulosijamuotoista adverbialia. Näihin kuuluvat sitaatin molemmat finiittiverbit, mutta siinä ne on kytketty olosijamuotoihin (*oppilaille* ja postpositiorakenne *muiden oppilaiden kanssa*). Juuri refleksiiviverbien yhteyteen olosijamuotoinen adverbialia näyttää olevan pyrkimässä. Yleisen kielenkäytön huomioon ottaen ei ole kummaa, että postpositiorakenne *Apteekkarin luona kokoontuivat sitten koko kylän asukkaat uutta keksintöä ihastelemaan* on jäänyt vaille opettajan merkintää. Postpositioissa ilmenevä olo-, ero- ja tulosijojen vastakkaisuus on osin hämärtyneessä. Esim. postpositiomooto *jälkeen* esiintyy — hyväksyttynä — niin usein oloverbin yhteydessä, etten pannut tapauksia muistiin. Itsekin havaitsen joskus toteavani, että ”määrte on pääsanansa jälkeen” vaikka en koskaan väittäisi määrteen olevan pääsanansa ”eteen”.

Muutosverbeistä eräät edellyttävät erosisijamuotoista, toiset taas tulosijamuotoista adverbialia. Nämäkin ovat tunkeutumassa toistensa alueelle. *Ne ohjaavat meitä eksymästä pois kapealta ja kaidalta tieltä* (aineen arvosana 7) on kirjoittajan ja opettajan kielentuottamisprosessissa kulkeutunut positiivisen *ohjata*-verbin rektiosuhteista negatiivisen *estää*-verbin alueelle. Yleensä esitetään toivomuksia jostakin, ja on vaikeaa päätellä, mistä johtuu tulosijamuotoinen ja sitä paitsi sisällyksellisesti lattea postpositio 9:n arvoiseksi merkityn aineen toteamuksessa *Jokaisella on erilaisia toivomuksia pappeja kohtaan*. Lauseessa *Papilla tulisi olla jonkinlaista kutsumustakin virkaansa kohtaan* on tulosijamuoto odotuksenmukainen, mutta postpositio syntaktisesti tarpeeton ja semanttisesti hämmentävä. Obsoliitti latiiivisija ei enää jäsenny tulosijamuodoksi, kuten näkyy seuraavasta esimerkistä: *Televisio välittää meille lähetyksiä ympäri maailmaa* (aineen arvosana 9). Toisen tulosijamuodon *meille* läsnäolo osoittaa, että *ympäri* esiintyy tässä erosisijan funktiossa. Lauseessa *Tarkoituksena on ollut avata ihmisten silmät nykypäivien turtuneisuudesta ja välinpitämättömyydestä* ei kenties olekaan kyse oudosta suhteen elatiivista, vaan sidonnaisesta erosisija-adverbialista: *avata silmät* = *herättää*. Mutaatio on tahtunut merkitystasolla.

Kielenvastaisten rektioiden takana onkin useimmiten semanttinen poikkeama. *Olen huono aatettani kohtaan* (9) on selitettävissä vain siten, että epämääräinen *huono* on kirjoittajan tajunnassa täsmentynyt merkitsemään samaa kuin *uskoton* tai *petollinen*. Semanttinen siirtymä on pohjana ainoalle merkitsemättömälle objektipoikkeamalle: *Tunsin oloni autuaaksi nähdessäni eteeni avartuvaa tuttua maisemaa*. Partitiiviobjektia ei yksikään syntyperäinen suomalainen tuota tähän yhteyteen, ellei semanttisesti passiivinen ja aspektiltaan useimmiten perfektiivinen *nähdä* ole hänen tajunnassaan sokeutunut tahdonalaista, jatkuvaa toimintaa edellyttävään *katsella*-verbiin.

Lauseenjäsenten keskinäiset suhteet ilmenevät muutenkin kuin vain kaasusrektiona. Suomen kielessä vallitsee erittäin hienovarainen numerusysteemi, jossa yksikön ja monikon vastakohtaisuus tulee näkyviin sekä syntaktisella että semanttisella tasolla. Monikko on toisissa tapauksissa yksikköä epämääräisempi, toisissa taas eksaktimpi. Abstraktisista käsitteistä ei distributiivinen monikko juuri tule kyseeseen. Lausuma *Me ihmiset olemme erilaisia*. Myös *meidän sielunelämämme poikkeavat toisistaan* konkretisoi sielunelämän sivupersonallisuuksiksi, ja *Meidän näkemyksemme avartuvat televisioiden välityksellä* viittaa jonkinlaiseen video-stereo -järjestelmään.

Subjektin ja predikaatin kongruenssi järkkyy puhekielessä aina kun se ei ole ilmauksen perusrakenteen kannalta välttämätön. *Ihmiset sanoo* rikkoo vain systeemin pintaa, sillä ilmauksen monikollisuus viestittyy monikollisen subjektin välityksellä, vaikka predikaatti onkin yksikössä. Silti opettajat näkyvät olevan valppaina tuollaisten kongruenssivirheiden suhteen. Merkitsemättä jäänyt epäsuhte *Vientisuuntana on itäryhmien maat* viittaa subjektin muotokategorioiden laajenemiseen. Ilmaus on läheistä sukua nominaalilauseelle, jossa subjekti ja predikatiivi vastapoleina pitävät toisiaan tasapainossa. *Vientisuunta* tai *itäryhmien maat* voidaan vastavuoroisesti katsoa suhteen primaarijäseneksi sen mukaan, onko kopula yksikkö- vai monikkomuotoinen. Esimerkkilauseessa predikatiiviadverbiaalin sijamuotoon luiskahtanut *vientisuuntana* saa seurakseen yksiköllisen kopulan ja jäsentyy subjektiksi. Vastakkainen esimerkki *Mahdollisuutesi ovat sinullakin* perustuu siihen, että possessiivisuffiksisessa nominatiivissa yksikön ja monikon vastakohtaisuus neutraalistuu. Subjektin monikollisuus on siirtynyt verbiin, missä sen ilmeneminen on morfologisesti mahdollista, vaikka syntaktiset suhteet eivät sitä edellytäkään.

Opettajan sivuuttama *Säännöthän ovat tehty rikkomista varten* pohjautuu selvään mutaatioon. Vastaavanlainen kongruenssirike on nykykielessä perin tavallinen ja osoittaa ei sen enempää eikä vähempää kuin persoonallisen passiivin etsivän kotipaikkaoikeutta suomen kielen systeemiin. Konstruktio ei ole normaalisti passiivinen, koska finiittiverbi kongruoi monikon nominatiiviin sijoittuvan substantiivin kanssa, eikä myöskään edes muodollisesti aktiivinen, koska partisiippimuoto taas ei sopeudu mainitun substantiivin numerukseen. Mallina on varmaan englantia: *Rules are made to be broken*.

Kielellisen ilmaisun voi ajatella lähtevän tilanteesta, jonka hallitseminen edellyttää sellaisia käsitteitä kuin tekijä, tekemisen kohde, paikka jne. Nämä saattavat samassakin kielessä reaalistua eri tavoin ja sekaantua toisiinsa. Suomessa subjekti voi olla joko aktiivinen: *Lapsi juoksee*, tai passiivinen: *Lapsi pelkää*. Ns. habeo-konstruktion adessiivi *Lapsella on nälkä* edustaa itse asiassa samanlaista passiivista subjektiä. Toisaalta adessiivi on tyypillinen välineen eli elottoman tekijän ilmaisin: *Lapsi tyydyttää nälkänsä maidolla*. Aineista poimimani merkitsemätön esimerkki *Monet ihmiset oppivat sekä kuulon että näön avulla toinen toistaan täydentäen* selittyy siten, että adessiivimuotoon pohjautuva välinettä ilmaiseva konstruktio on samastunut passiiviseen subjektiin – jonka sijana myös voi olla adessiivi – ja esiintyy toisen infinitiivin instruktiivin tekijänä. Aktiivinen ja passiivinen, elollinen ja eloton tekijä sekaantuvat helposti toisiinsa, ja mu-

kaan tulee vielä adessiiville ominainen lokaalinen funktio. Mielestäni *Hän teettää pukunsa hyvällä ompelijalla* on normaali ilmaisu, vaikka elollinen substantiivi siinä esiintyykin elottoman välikappaleen sijassa. Tämä johtuu siitä, että adessiiviin tässä liittyy paikallisuuden osamerkitys. Sen sijaan asianomaisen opettajan mielipiteestä poiketen en sulata ilmaisua *Sa-moin voimme pilata sommitelman voimakkaalla ympäristöllä*, koska adessiivi ei tässä edusta välinettä sen paremmin kuin lokaalisuuttakaan, vaan personifioitunutta tekijää. Ilmaisua *Ihmiset peruuttivat viikonloppumatkansa jäämällä kotiin* taas on kielenvastainen sen takia, että kotiin jääminen ei ole peruuttamisen väline vaan seuraus. *Koivun joutuminen polttopuuksi lienee selitettävissä sen teollisen käyttöarvon puuttumisella* kompastuu siihen, ettei teollisen käyttöarvon puuttuminen ole väline vaan syy. Ilmauksen voi tehdä ymmärrettäväksi edellyttämällä syvärakenteeseen erinäisiä poistoja ja nominaalisääntöitä, mutta pintarakenteeseen kel-putettava tuotos se ei ole.

Edellä jo viittasin siihen, että ”epätarkka sana” ei ole mikään pintarike, vaan poikkeavan generatiivisen prosessin tulos. Vaikka sananparsi toteaa-kin, että jollakulla on sekä kokoa että näköä, jälkimmäinen johdos perustuu tekijä – verbi -suhteeseen ja yleensä liittyy vain elolliseen käsitteeseen. *Aikaisemmin kun puvut olivat joko pellavasta tai puuvillasta, ne menettivät nopeasti näkönsä* vaikuttaa koomiselta ja kielenvastaiselta juuri johdoksen eriytyneen merkityksen takia. Looginen on itse asiassa myös *Siel- lä mitattiin minunkin painoni*, kun kerran puhutaan *painomitoista*. Verbi-nä mittaaminen liittyy kuitenkin pituuteen eikä painoon, ja painon mittaaminen tuottaa mielikuvan massasta, jota mitkään punnukset eivät pysty toteamaan. Seuraava esimerkki viestittyy eri tavoin riippuen siitä, mihin vastakohtapooliin sen sisältämä adjektiivi kytkeytyy: *Hautajaisissa, jol- loin vainajan omaiset tarvitsevat lohtua, papin täytyisi pysyä vakavana, vaikka se ei usein ole helppoa*. Useammat luultavasti kontrastoivat vaka- van *hilpeään* kuin samastavat sen *tyyneen, hillittyyn*, mutta opettajalta on ilmauksen tahaton hirtehhishuumori jäänyt huomaamatta.

Monet suomen sanat ovat semanttisesti monijakoisia, ennen kaikkea adjektiivit, kuten äskeinen *vakava*-sanana esimerkki osoittaa. Verbien merkityskentässä saattaa ilmetä erittäin hienonvaraista alueenvaihtumista, joka näkyy niiden sidonnaisten määritteiden sijamuodoissa. *Emme kärsi aliravitsemuksesta emmekä nälänhädästä* rakentuu kahdesta rinnasteisesta lauseesta, joissa on sama predikaatti ja niihin liittyvä elatiivimuotoinen adverbialaali. Toisaalta *kärsiä*-verbiin saattaa liittyä partitiiviobjekti: *Emme kärsi aliravitsemusta emmekä nälänhätää*. Ottamatta lainkaan huomioon

ilmauksen tautologista heikkoutta on mielenkiintoista havaita, että tässä muodon ja merkityksen symmetriat ovat toisilleen vastakkaisia. Mikäli ajattelemme asiaa oman itsemme kannalta, emme kärsi *aliravitsemuksesta* emmekä *nälänhätää*. Jos taas tarkkailemme tilannetta ulkopuolisina, emme kärsi *aliravitsemusta* – se nostattaa meissä siveellistä narkästystä – tai toisaalta emme kärsi *nälänhädästä*, mikä viittaa itsekkääseen, piittaamattomaan asenteeseen. Nämä määritteet eivät voi esiintyä molemmat partitiivissa tai molemmat elatiivissa; niiden vaikutus aiheuttaa ristikkäispainetta asianomaisen verbin merkityssisällykseen.

Semanttinen selkiintymättömyys useimmiten on syynä vääristyneisiin kielikuviiin. Koska opettaja on vastalauseetta sivuuttanut toteamuksen, että televisio on ”eräs elintason keulakuvista”, sekä taso että keula ovat ilmeisesti menettäneet yhdyssanan osina alkuperäisen merkityssisällyksensä. Eräät verbit – muutkin kuin *olla* – ovat kuluneet semanttisesti aivan tyhjiin. *Vihreä kulta on polttoaineena käymässä parempiin aikoihin* ei ole opettajalle häiritsevästi konkretisoitunut. Hänelle *käymässä* on merkityksellinen vain syntaktisesti: se on verbi, joka saa tulosijamuotoisen adverbiaalin. *Kiireinen elämänrytmi on nielaissut meidät kuiluunsa* on niin paradoksisen latteaa, ettei se ole särähtänyt korjaajan kielikorvaan. Toisaalta on kelpuutettu kielikuvia, joissa verbi on semanttisesti liiankin tuore, kuten seuraavassa kiitettäväksi arvioidussa aineessa: *Suosittelavaa olisi, jos vuorokautinen kalorimäärä jäisi n. 1000 kaloriin. Tällainen kaloritaulukon takana kyyhöttäminen on kuitenkin melko hankalaa.*

Olen tarkoituksellisesti käsitellyt materiaaliani tosiasiallisena kielimuotona, jota on pyrittävä selittämään eikä arvostelemaan. Julkisessa elämässä voi sattua, että joku alentuu tahalliseen moniselitteisyyteen tai vaikeaselkoisuuteen vastuuta välttääkseen tai tietämättömyyttään peittääkseen. Ylioppilaskokelaalla ei ole siihen varaa. Ilmeisesti hän on ainakin itse ymmärtänyt sanomansa ja saanut opettajansakin sen ymmärtämään. Merkitävää on, että edellä esittämäni poikkeamat ovat valtaosaltaan peräisin hyvien kirjoittajien aineista, joista opettaja ei ilmeisesti ole varautunut niitä löytämään, ja sen vuoksi ne ovat jääneet häneltä huomaamatta. Eräissä tapauksissa sanonnan pohjana on ajatuksen oikosulku, toisissa taas innovaatio, joka on pesiytymässä yleiseen kielenkäyttöön. Syvimmälle käyvät uudistukset, kuten rektiosuhteiden muutokset ja persoonallisen passiivin kehittyminen ovat viemässä uusiin kielenkäytön kaavoihin ja ennakoivat ehkä tulevaisuuden suomea. On kyllä tapauksia, jolloin opettajan hyvä tahto on edesauttanut sanoman viestittymistä enemmän kuin kielentuottoprosessien yhtäläistyminen. Näytteeksi sopii katkelma, jonka opettaja

on kelpuuttanut sellaisenaan, mutta joka minun mielestäni ei kuvasta mielenkiintoista mikrokieltä vaan pelkästään selkiintymätöntä ajatuksenjuoksuja: *Tuotetta on verrattava jo olemassa oleviin laatuihin ja ilmoitettava, missä kohden ne eroavat ja kumpien hyväksi.* (Arvosana 8 1/2)

EEVA KANGASMAA-MINN: *What the teachers failed to notice*

The article is based on material in essay-papers by Finnish pupils sitting their matriculation examination. The essays are marked by the respective teachers before being sent to a central committee for inspection. Attention is drawn to the fact that many obvious deviations from Finnish language norms have passed unnoticed by the teachers. This may be the result of changes taking place in the language, e.g. the tendency to use a personal passive: *Säännöt ovat tehty rikkomista varten* 'Rules are made to be broken.' On the other hand, since the majority of the unnoticed "mistakes" are to be found in relatively well written papers, the teachers may not have been prepared for any striking abnormalities and have inadvertently overlooked them.